

9 788670 257481

Стојан
Новаковић
поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Стојан Новаковић – поводом сто седамдесет пет година од рођења

Стојан Новаковић

поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXII

P R E S I D E N C Y

Book 11

STOJAN NOVAKOVIĆ

REGARDING ONE HUNDRED AND SEVENTY FIVE YEARS SINCE BIRTH

Scientific meeting with an international partake, held at the Serbian
Academy of Sciences and Arts on November 1–2, 2017

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 11

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године

БЕОГРАД 2018

Редакциони одбор
академик Михаило Војводић, уредник
академик Љубодраг Димић
проф. др Мило Ломбар
др Мирослав Перишић
др Срђан Рудић
др Војислав Павловић
проф. др Александар Расићовић, секретар

Уредници
академик Михаило Војводић
академик Александар Косић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Дизајн корица
Драгана Лацмановић-Лекић

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектура
Снежана Крстић-Букарица
Невена Ђурђевић

Коректура
Рајка Павловић

Штампа
Colorgrafx, Београд

Тираж
400 примерака

САДРЖАЈ

Михаило Војводић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравни говор</i>	11
Михаило Војводић, <i>Уводна реч</i>	13
Михаило Војводић, <i>Стојан Новаковић, Анексиона криза и српско питање</i>	15
Mihailo Vojvodić, <i>Stojan Novaković, Annexation crisis and the Serbian question</i>	21
Славенко Терзић, <i>Балканске студије Стојана Новаковића</i>	23
Slavenko Terzić, <i>Stojan Novaković's Balkan studies</i>	34
Мило Ломпар, <i>Полихисторска својства Стојана Новаковића и књижевности</i>	37
Milo Lompar, <i>Polyhistoric characteristics of Stojan Novaković and literature</i>	63
Андреј Шемјакин, <i>Министар унутрашњих дела и вођа револуционарне емиграције: Стојан Новаковић и Никола Пашић 1884. године</i>	65
Andrej Šemjakin, <i>Minister of internal affairs and the leader of revolutionary emigration: Stojan Novaković and Nikola Pašić in 1884</i>	73
Срђан Рудић, <i>Рад Стојана Новаковића на проучавању средњовековне српске историје</i>	75
Srđan Rudić, <i>Stojan Novaković's work on studying of Serbian medieval history</i>	87
Александар Растовић, <i>Стојан Новаковић као министар просвете</i>	89
Aleksandar Rastović, <i>Stojan Novaković as the education minister</i>	108
Љубодраг П. Ристић, <i>Британске и француске оцене спољне политишке владе Стојана Новаковића (1895–1896)</i>	109
Ljubodrag P. Ristić, <i>British and French evaluations of Stojan Novaković's government's foreign policy (1895–1896)</i>	126

Лупас Атанасиос, <i>Стјојан Новаковић и Грци: грчке перцепције о Стјојану Новаковићу</i>	127
Lupas Atanasios, <i>Stojan Novakovic and the Greeks: Greek perception of Stojan Novaković</i>	136
Ђорђе Ђурић, <i>Стјојан Новаковић на челу владе „четворне коалиције”</i>	137
Đorđe Đurić, <i>Stojan Novaković at the helm of “four-party coalition” government</i>	145
Александар Животић, <i>Одбрамбене припреме владе Стјојана Новаковића 1909. године</i> ...	147
Aleksandar Životić, <i>Defensive preparations of Stojan Novaković’s government in 1909</i>	162
Војислав Павловић, <i>Стјојан Новаковић и Конкордаџ са Ватиканом</i>	165
Vojislav Pavlović, <i>Stojan Novaković and Concordat with the Vatican</i>	180
Петар В. Крестић, <i>Стјојан Новаковић у Дневнику Милана Ђ. Милићевића</i>	181
Petar V. Krestić, <i>Stojan Novaković in Milan Đ. Miličević’s Diary</i>	196
Бранко Бешлин, <i>Стјојан Новаковић и Матица српска</i>	197
Branko Bešlin, <i>Stojan Novaković and Matica srpska</i>	209
Радомир Ј. Поповић, <i>Шабачки дани Косте Новаковића (1842–1857 године)</i>	211
Radomir J. Popović, <i>Šabac days of Kosta Novaković 1842–1857</i>	233
Александра Новаков, <i>Утицај Стјојана Новаковића на рад српских средњих школа у Османском царству</i>	235
Aleksandra Novakov, <i>Stojan Novaković’s influence on work of Serbian secondary schools in the Ottoman Empire</i>	253
Мирослав Јовановић, <i>Стјојан Новаковић у Српском ученом друштву и Српској краљевској академији</i>	255
Miroslav Jovanović, <i>Stojan Novaković in the Serbian Learned Society and in the Royal-Serbian Academy</i>	269
Миле Станић, <i>Прејиска Стјојана Новаковића у Архиву САНУ</i>	271
Mile Stanić, <i>Stojan Novaković’s correspondence in the SASA Archives</i>	315
Бојана Миљковић Катић, <i>Политика Министарства народне привреде у влади Стјојана Новаковића</i>	317
Bojana Miljković Katić, <i>Policy of the Ministry of People’s Economy in Stojan Novaković’s government</i>	328
Драган Симеуновић, <i>Државојворна мисао и дело Стјојана Новаковића</i>	329
Dragan Simeunović, <i>State-building thought and works of Stojan Novaković</i>	344

Милош Ковић, <i>Стојан Новаковић и југословенска идеја</i>	347
Miloš Ković, <i>Stojan Novaković and the Yugoslav idea</i>	355
Борис Милосављевић, <i>Стојан Новаковић и Слободан Јовановић</i>	357
Boris Milosavljević, <i>Stojan Novaković and Slobodan Jovanović</i>	378
Вељко Станић, <i>Ерудитија, полихистор, интелектуалац: проблеми „филозофске историје“ у делу Стојана Новаковића</i>	379
Veljko Stanić, <i>Erudit, polyhistor, intellectual: problems of “philosophical history” in Stojan Novaković’s work</i>	394
Ђорђе Бубало, <i>Стојан Новаковић – замисли и подухвати систематској издавања средњовековних српских извора</i>	395
Đorđe Bubalo, <i>Stojan Novaković – ideas and undertakings of systematic publishing of medieval Serbian sources</i>	421
Рада Стијовић, <i>Стојан Новаковић и Речник Српске академије наука и уметности</i>	423
Rada Stijović, <i>Stojan Novaković and the Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts</i>	430
Мирјана Бошков, <i>Поставке Стојана Новаковића о „хронографу–тројадику“ у светлости савремених истраживања</i>	431
Mirjana Boškov, <i>Stojan Novaković’s postulates about “chronograph–troyadik” in the light of modern research</i>	447
Рајна Драгићевић, <i>Место Стојана Новаковића у ланцу најважнијих српских лингвиста</i>	449
Rajna Dragičević, <i>Stojan Novaković’s place in the chain of most important Serbian linguists</i>	463
Александар М. Милановић, <i>Стојан Новаковић као језички нормативиста</i>	465
Aleksandar M. Milanović, <i>Stojan Novaković as a language normativist</i>	478
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Стојана Новаковића</i>	479
Milan Aleksić, <i>Stojan Novaković’s ideas about literary theory</i>	492
Ненад Николић, <i>Стојан Новаковић и питање српској идентитетима: поглед кроз књижевност, језик и културу: 1867–1913</i>	493
Nenad Nikolić, <i>Stojan Novaković and the question of Serbian identity: a view through the literature, language and culture: 1867–1913</i>	516

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати поднесени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 1. и 2. новембра 2017. године. Посвећени су Стојану Новаковићу, личности која је испуњавала значајан део научног простора као и политичке сцене Србије у другој половини 19. и почетком 20. века. Реч је о великом историчару и филологу, уз то и истакнутом политичару, државнику и дипломати који нам је из своје разноврсне делатности оставио богату заоставштину. До пре неку деценију Новаковић је спадао у групу оних српских великана прекривених велом заборавља, спомињан махом у радовима који се баве средњим веком или нешто мање од оних који су проучавали Први српски устанак. Недовољно су биле оцењене и његове заслуге за спољнополитичке успехе током последње етапе нововековне Србије. Научни скуп је зато пружио прилику да се на основу нових чињеница до којих се у међувремену дошло или прецизним тумачењем његових објављених сведочанстава, још једном претресу Новаковићева научна дела, студије мемоарског карактера и политички текстови, а затим изнова вреднује његово вишедеценијско суделовање у државној служби, између осталог његов скупштински рад, улога у годинама озбиљних криза, дипломатске мисије или допринос у управљању политиком земље као министра или председника владе.

Уредник

ПОЗДРАВНИ ГОВОР

Накана да нашим претходницима посвећујемо поједине године њихових јубилеја заправо је зачета 2016. године када смо, као кућа, ту годину посветили Јовану Цвијићу. Ову, 2017. годину, посвећујемо Стојану Новаковићу, док ће следећа бити посвећена Михајлу Петровићу Аласу. Договорили смо се и о јединственом обрасцу таквог посвећивања: прво, скуп на коме ће се размотрити разнолике делатности особе коју славимо, друго, изложба посвећена тој особи, која расветљава не само биографске детаље, већ и укупан контекст у коме се деловало и живело, и коначно, треће, монографија о тој личности, у нади, надам се не пустој, да у некој блиској будућности овде у САНУ имамо едицију посвећену нашим великанима.

Избор и редослед ових годишњица нема намеру да успоставља какву вредносну хијерархију у којој ће се прво прослављати они најзначајнији, потом они мање значајни и тако редом. Такав наум био би непристојан, неприхватљив, штавише глуп, али, зашто и то не рећи, чак и када бисмо покушали, изнад наших знања, способности и могућности. Редослед ових годишњица не носи са собом поређење међу изабранима.

Чим смо почели са нашим искреним наумом дочекали су нас мрзовољни мандарини који знају истине сакривене иза фасада званичне историје, постављајући питања о одређеним контроверзама везаним за ове јединствене личности, па и Стојана Новаковића. Држим да су евентуалне заблуде, па и грешке, привилегија људи великих замаха и идеја, а да они који се нису упуштали у грех самосталног мишљења немају такав ризик. Уз то, туђе ставове у туђим временима и обичајима страшно је претенциозно гледати кроз наочаре данашњих схватања и толико нам драге политичке коректности – као да нам обична, грађанска пристојност није довољна.

Стојан Новаковић, који је првобитно, и по мишљењу моје маленкости, много лепше име Коста заменио у Стојан, спада у личности које вас када мало прочепркате по биографији фрустрирају енергијом, различитошћу деловања, визијом – укратко, оне личности које тврдњу да је живот кратак чине опскурном, наговештавајући нам шта је све могуће урадити за живота. Стојан Новаковић, попут Цвијића, два наша председника Академије, својим животима илуструју значење заборављеног појма „јавни радник“, мада никоме не препоручујем да опонаша њихову посвећеност – ради се о посвећености од које ненавибли изгоре. Упоредо са овим скупом већ је изашла монографија са 125 докумената које је

својим уредним и читљивим рукописом на српском, али и на француском језику, исписао Новаковић. У цртицама које назива *Наше стање – белешке једнога њесимисте* (децембар 1874 – март 1875), он са резигнацијом анализира политичку ситуацију и међупартијске обрачуне и деспаратно пита: „Откуд је произишло садашње стање?“ Ради се само о цртицама, без веће амбиције, али извесна трајна начелност и језгровитост несумњиво је узбудљива:

„У партијама имамо само вође, генерале без војске.

Оно што изгледа као војска, то су све најамници плаћени или новцем или изгледом или, ако ничим другим, популарношћу, удовољством својих слабости и сујетом.

Никад не треба способност ради партајства забацивати и њом се не служити.

Још мање неспособности само из партајства под способности примати.

Народ са завишћу, пакошћу, чудноватом тежњом за једнакошћу, самовољан и субјективан, мало образован, ватрен, напрасит, осветљив, злопамтило.

Сва та својства тешко ишчезавају и у најобразованијих синова његових.

За обарање увек доста савезника – у стварању никад ни два сложна.

Све нам је половно.“

У програму листа Видело (децембар 1879) Новаковић лamentsира: „Ко ће измерити дубљину забуне политичке, у којој сваки зна само за себе, у којој сваки о свакоме сумњичи, у којој се преко ноћи мењају вере, у којој нико не зна куд иде други, ни куда иде сам!? „Либералци“ без либерализма, „консервативци“ без консервативизма, „комунци“ без комунизма. Ето слике коју представљају народу, са мајушним изузетком, данас његови прваци, на покуду уставности, а на штету садашњости и будућности народне.“

Без намере да правим насилне и неумесне временске екстраполације нашег усуда у јавном и политичком животу, има извесних историјских искустава која су несрећна константа, попут редова написаних 30. новембра 1908: „Кад сам рекао да не мора Европа одобрити оно што је Аустрија прогласила Зиновјев одговори да се не може водити рат и стога се мора одобрити. Кад сам на то напоменуо да то није по међународном јавном праву – рекао је: жалосно је, али је тако.“

Међутим, Стојан Новаковић се не предаје и то је кључна порука наше две годишњице, што је мало да се назове традицијом, али довољно да не буде случајност већ намера. Дозволите ми да завршим његовим речима које би се и данас, без икакве измене, могле употребити: „Постарајмо се и ми... да се рад на уједињењу народа нашег поведе мирним средствима, средствима еволуције, ... путем просвете и културе, стално, живо, неуморно... Само не клонимо духом... Ова битка је тежа него она оружјем, али у њој нема пораза, победа у њој не изостаје, а када једном дође – она је вечита“. Даме и господо, надајмо се да је тако!

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Имајући у виду огромну улогу Стојана Новаковића у културном уздизању српског народа, тумачењу његовог језика, утврђивању његове прошлости, затим политичком образовању, обликовању његовог друштвеног бића, предочавању будућности, Српска академија наука и уметности је још давне 1992. године, поводом сто педесет година од његовог рођења, организовала научни скуп – разуме се, њему посвећен. С обзиром на то да је време показало непролазност резултата које нам је Новаковић оставио, и да нова истраживања, на првом месту архивска, и нова тумачења, потврђују основаност подсећања на ову велику личност, тај циљ има и данашњи скуп у поводу 175 година од његовог рођења. Иницијатива председника Владимира С. Костића да Српска академија наука и уметности у оквиру циклуса посвећеног јубилејима истакнутих академика организује сусрет познавалаца Новаковићевог дела, намени му неколико нових књига, и припреми пригодну изложбу зато је потпуно оправдана. Не треба уосталом заборавити и чињеницу да је Стојан Новаковић био у првој групи примљених чланова СКА, а да је од 1906. до смрти 1915. године заузимао место њеног председника.

С тим у вези нагласио бих још само следеће. Новаковићево богато филолошко и историографско дело од преко 400 пописаних објављених ауторских радова представило га је врхунским научником, а затим и многобројни текстови политичке садржине или мемоарског карактера које је написао, а чије ауторство у значајном броју није још откривено, јер су или непотписани или су само шифром обележени, пружили су изванредну основу и за његово вишедеценијско непрекидно суделовање у политици, државним и партијским пословима и у дипломатији. Међутим, његова озбиљна упозорења и драгоцене оцене које је износио у овој области свог занимања, од многих нису довољно прецизно уочени, али му се значајни резултати не могу оспорити. Његов рад је на пример био уграђен у модернизацију српске државе друге половине 19. и почетка 20. века и у утврђивање њеног места у односима европских држава. Посебну улогу Новаковић је имао у оживотворењу идеје о ослобођењу и уједињењу свих делова српског народа. Судбина тог народа о којој је толико знао разматрајући многобројне теме из прошлости, и сазнања о томе која је саопштавао јавности, подстакле су код њега интересовање и за савремена збивања и предодредиле га да уђе у политику и утиче на тадашња кретања. Његова проучавања српског средњовековног простора, посебно узрока пораза са Турцима у 14. и 15. веку, односно краја српских средњовековних држава и резултати до којих је дошао, послужили су му и на пољу текуће савреме-

не, првенствено спољне политике. Новаковић је и у томе налазио појаве, пре свега неслогу, које се, како је тврдио, не смеју поновити. Истом циљу је послужило и његово сагледавање настанка и развика српске нововековне државе у условима опасности од спољног непријатеља, а посебно тешког положаја неослобођеног дела српског народа у заграничним крајевима, јер се и из тога могло стећи искуство и извући поука за будућност.

Новаковић најзад, у последњим годинама живота, верујући да ће једнога дана бити задовољена историјска права српског народа за ослобођење и уједињење, без обзира на то да ли ће се то постићи мирним путем или оружјем, није скривао жељу да будућност тог народа буде сасвим усклађена са општим токовима европског развоја. Чврсто уверен да би се из прошлости морало научити којим правцем треба ићи даље, он је до краја живота остао велики приврженик идеје о томе да српски народ има да следи узоре развијених европских народа па и онда када српско питање буде решено: „Морамо гледати у прошлост само да би разумели погрешке или примере које треба избегавати. Треба се окренути новој светлости коју нам отварају сувремене векови и примери великих народа и великих цивилизација. Ту је наше спасење“. Била је то једна од последњих његових порука.

Свему овоме додао бих и то да су угледни појединци у Србији истицали да су Новаковићу његов национални културни рад, његово примерно осећање дужности и неограничена вера у народну будућност помогли да постигне велики успех не само у науци, него и на пољу практичне првенствено спољне политике.

Михаило Војводић

ПОЛИТИКА МИНИСТАРСТВА НАРОДНЕ ПРИВРЕДЕ У ВЛАДИ СТОЈАНА НОВАКОВИЋА*

БОЈАНА МИЉКОВИЋ КАТИЋ**

А п с т р а к т. – Министарство народне привреде у првој влади Стојана Новаковића водио је Вучко Стојановић. Министарство је спроводило активну привредну политику и унапредило привредни амбијент доношењем закона о тзв. безличним акционарским друштвима и помагању прерађивачке индустрије и извозне трговине стоком. Истовремено, наставило је и новим мерама унапредило привредну политику претходних влада, првенствено у области трговине стоком и заштите шума. Међутим, исто министарство у другој влади С. Новаковића, које је водио радикал Јаша Продановић, због политичке кризе није водило активну привредну политику, мада је наставило с политиком претходних радикалских влада.

Кључне речи: Стојан Новаковић, Министарство народне привреде, Вучко Стојановић, Јаша Продановић, привредна политика, континуитет

Министарска криза у лето 1895. довела је на чело владе 7. јула Стојана Новаковића, који је до тада у неколико влада био министар просвете и црквених дела (1873–1875, 1880–1883), министар унутрашњих дела (1884–1885) и једном заступник министра финансија (1875). За његовог мандата, Народна скупштина усвојила је више закона, од којих је неке пројектовало и скупштини на усвајање поднело Министарство финансија, а друге Министарство народне привреде, тако да је његова влада, решила значајна финансијска, административна, судска и привредна питања.

Када је реч о политици Министарства народне привреде под владом Стојана Новаковића требало би нагласити да се, без обзира на то што је законске предлоге скупштини предлагало министарство, не може порећи и лични утицај Стојана Новаковића на предложена решења. Наиме, према сведочењу савременика, чим је

---

* Прилог је настао као резултат рада на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије „Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану“ (ев. бр. 177030).

** Историјски институт, Београд, Кнеза Михаила 36; и-мејл: bojana.miljkovic.katic@iib.ac.rs

Новаковић постао председник владе, одмах се осетила промена у министарствима – начелници одељења више нису могли да раде „више или мање шта су хтели“. Новаковић је као председник владе лично прегледао пошту и акта, прослеђивао их надлежним министарствима и њиховим одељењима и бележио на њима упутства, повремено и концепте решења, тако да је његовим доласком на власт било завршено време када министри нису добијали никаква „претходна упутства нити су их [...] тражили“ и када су подносили „већ готове ствари на потпис“. Напротив, стицао се утисак да је Новаковић „носио целу владу на својим леђима“.¹ Такав приступ раду Министарског савета и појединих министарстава био је врло ефикасан начин да анулира неискуство већине министара.² Министарство народне привреде водио је најпре заступник, Михаило Петковић, министар грађевина, а од 14. септембра 1895. Вучко Стојановић, обојица по први пут у министарској фотељи.

Стиче се утисак да се Новаковић као председник владе посветио првенствено финансијским питањима – буџету и буџетском дефициту, отплати државних дугова, фискалној политици – на које је пажњу скренула и детаљно их обрадила Даница Милић.³ Међутим, политика његовог министарства привреде била је такође веома активна, конзистентна и у значајној мери је унапредила привредни амбијент земље.

Министарство привреде у Новаковићевој првој влади водило је континуирану политику у односу на политику претходног министарства привреде у скоро свим областима. Статистички гледано, број донетих мера био је на страни претходног министарства, али је ново наставило са издавањем сличних прописа и предузимањем сличних мера, као и са доградњом решења која је усвојила претходна влада. На тај начин, продужаване су претходне политике министарства привреде. Континуитет је најочљивији у политици према сточним сајмовима (панађурима). Наиме,

---

¹ Слободан Јовановић, *Стојан Новаковић – личне усјомене*, у: Споменица Ст. Новаковића, Српска књижевна задруга, коло XXIII, бр. 157, Београд: Српска књижевна задруга, 1921, стр. 88–89.

² Од значаја за добро функционисање Министарства народне привреде и ефикасну привредну политику било је и постојање Привредног савета, основаног 1891. Савет је имао мандат од три године, чинило га је 15 компетентних чланова (теоријски или практично спремних), које је на предлог министра постављао краљ. На захтев министра Привредни савет израђивао је законске пројекте, давао мишљење о свим пројектима из области привреде, правилима и упутствима министра, буџетским наменама, предлозима за унапређење привреде и извештајима привредних установа и завода, као и о предлозима за њихов развој (*Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији од 1. јануара 1891. до краја исте године* 47, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1892 (=Зборник закона 47), стр. 277–280).

³ Даница Милић, *Стојан Новаковић и финансијски проблеми Србије*, у: Стојан Новаковић, личност и дело (1842–1992), научни скуп поводом 150-годишњице рођења, ур. Владимир Стојанчевић, Научни скупови, Српска академија наука и уметности, књ. 78, Одељење историјских наука, књ. 25, Београд: Српска академија наука и уметности, 1995, стр. 103–112.

све већи број панађура отворан је у мањим местима, па су они све више постајали место забаве и коцкања, а све мање место за трговину. Због тога су у првој половини 1895. укинута чак 43 панађура.⁴ Ново министарство привреде подржало је редукцију броја панађура, мада је отворило осам нових, руководећи се привредним интересима локалних средина. При томе су у два случаја поново отворени претходно укинута панађури, што се ипак не може сматрати ревизијом одлука претходне владе и њеног министарства привреде.⁵

Континуитет политика управљања постојао је и у области поштанско-телеграфских мера, које су тада биле у надлежности министарства привреде, у заштити шума и у пољопривреди. Министарство народне привреде у влади Стојана Новаковића наставило је да закључује поштанско-телеграфске уговоре с другим државама, као и претходно, да отвара нове поштанско-телеграфске или телеграфске станице, унапредило је контролу поштанско-телеграфског саобраћаја (формирањем инспекцијске службе и прописивањем правила за набавке) и донело неколико закона, којима су допуњени закони о поштама и телеграфу и прихваћене измене међународног телеграфског правилника.⁶

Политика заштите шума такође се није мењала. Проширена је и дограђена, с једне стране, проглашавањем непланске сече за „грабеж“, а с друге, инсистирањем на обавезном пошумљавању огољених шумских простора и подизању нових шума.⁷ Министарство је расписом обавезало општине да подигну нове шуме без обзира да ли се радило о огољеним општинским или државним шумама. Учињено је то на основу сазнања да није ни започето с обнављањем шума, упркос обавезама по *Закону о шумама* из 1891, који је оставио рок од пет година за тај посао. Овим актом предвиђено је било и вођење прецизне евиденције о огољеним просторима, степену њихове девастираности и преосталом шумском покривачу.⁸

Измене и допуне раније донетих закона више су потврђивале континуитет политике, него што су ревидирале и значајније мењале раније донете прописе, јер се већином радило и техничким исправкама. Овим изменама углавном су преци-

⁴ *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1894. до краја 1895. године* 50, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1899 (=Зборник закона 50), стр. 107, 110, 179, 224–227.

⁵ *Нав. дело*, стр. 408, 416–417, 424, 453.

⁶ *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1896. до краја исте године* 51, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1899 (=Зборник закона 51), стр. 25–26, 214, 261–273, 386, 393, 433, 559.

⁷ *Нав. дело*, стр. 51, 216, 431.

⁸ *Зборник закона* 47, стр. 348–391; Распис министра народне привреде о подизању шума, од 14. марта 1896, *Зборник закона* 51, стр. 216–218.

зирани, а у неким случајевима и осавремењени постојећи правни оквири. Тако је *Закон о изменама и дојунама Закона о нижим школама за пољску привреду* из 1896, предвиђао отварање нових пољопривредних школа, проширење школског програма на изучавање „домаће прерађивачке радности“, као што је плетарство, прерада кудеље и лана или израда пољопривредних алатки. Предвиђена је и могућност да те програме могу похађати и учитељи, свештеници, монаси и младићи који нису успели да заврше редовну пољопривредну школу.⁹ Овај закон ни у једној тачки није ревидирао претходни *Закон о нижим пољопривредним школама* из 1882. године само је надлежности стручних савета поверио у међувремену формираном Привредном савету.¹⁰ Слично је било и са *Законом о уређењу Врањске Бање и Косић Тасићу, пензионеру из Ниша, у есклоатацију* из 1895, којим су прецизиране његове повластице стечене на основу уговора из 1888. и продужене до 1939. године, а обавезе проширене градњом „курсалона“.¹¹

Иако се најмање бавило пољопривредом, Министарство народне привреде је и у тој области наставило политику претходних влада. Концентрисало се на бригу о виноградарству, угроженом ширењем филоксере. *Законом о обнављању и унапређењу виноградарства* из 1895. уређен је начин рада постојећих расадника и прописана су правила за функционисање будућих расадника нових сорти лозе отпорних на филоксеру. Расаднике су, поред државе, могли да формирају и општине, срезови и окрузи, као и пољопривредна удружења; уживали би „сталну државну потпору“, а особље примало плате из државне касе. Предвиђене су и олакшице и подстицаји за власнике винограда који засаде више од 1.000 чокота нових сорти лозе у окрузима у којима постоји зараза, као и практични курсеви о обнављању винограда.¹²

Најзначајнији за управљање привредом и за привредни развој земље уопште био је континуитет политика у области давања повластица за отварање индус-

---

⁹ *Зборник закона* 51, стр. 396–397.

¹⁰ *Стенографске белешке о седницама редовне Народне скупштине за 1896. годину, сазване указом његовог величанства краља од 19. септембра на дан 5. октобра 1896. године, у Београду*, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1897, стр. 916.

¹¹ *Зборник закона* 51, 1899, стр. 554–557.

¹² *Закон о обнављању и унапређењу виноградарства*, *Зборник закона у Краљевини Србији издатих од 1. јануара 1898 до краја исте године* 53, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1901, стр. 486–490. На основу тог закона отворено је између 1902. и 1905. осам лозних расадника и више десетина среских – почетком 20. века било их је 47 (Гордана Гарић Петровић, *Земљорадња у Србији (1878–1912)*, Српски генеалогски центар, Етнолошка библиотека, Посебна издања, књ. 12, Историјски институт, Посебна издања, књ. 67, Београд: Српски генеалогски центар : Историјски институт, 2017, стр. 79, 81).

тријских предузећа и истраживање и експлоатацију рудника. Министарство народне привреде у влади Стојана Новаковића издало је, истина, мање повластица у тој области него претходне владе, али је пажљиво пратило њихово извршење, како раније издатих, тако и сопствених повластица, одузимајући несавесним привредницима стечена права у случају да нису испунили предвиђене услове.¹³

Министарство народне привреде у првој влади Стојана Новаковића унапредило је привредни амбијент усвајањем неколико системских закона. Неки од тих закона били су усмерени на развој прерађивачке индустрије, други на обезбеђивање институционалних оквира и макроекономских услова за бржи развој индустрије. *Закон о њошњомајању Српској акционарској друшћива за сточни њррј* и *Закон о њошњомајању кланичких ѡредузећа*, оба донета 1895. године, обезбеђивали су боље функционисање трговине стоком и створили предуслове за развој прерађивачке индустрије.

Законом о њошњомајању Српској акционарској друшћива за сточни њррј на једном месту су концентрисани извозни контингенти земље упућени на северно, најзначајније тржиште, јер је сваки трговац морао на сточном тргу у Београду да пре извоза држи осам дана стоку, и то не само свиње, већ и говеда и другу стоку. Ту су стоци обезбеђени ефикасни санитарни прегледи (пошто је на сточном тргу постојала канцеларија за санитарне прегледе, ветеринар и друге пратеће службе), а трговцима комуникација са тржиштем (јер се држава обавезала да на сточном тргу постави поштанско-телеграфску станицу и телефон). Држава је акционарском друштву дала пореске и царинске олакшице (ослобођење царине на увоз машина и опреме, непосредних пореза и општинских и свих других такса на извоз стоке), бесплатну грађу у државним шумама за потребе друштва и потребно земљиште. Друштво је било обавезно да у року од две године изгради оборе за 10.000 грла и да их даље проширује, као и посебне оборе за стоку сумњивог здравља, да подигне складишта хране, млин за сточну храну, сапунциницу и гостионицу и друге потребне објекте и изради правилник којим уређује односе са трговцима и цену својих услуга. Иако наоко повластица с искључивим правом на 50 година, овај закон оставио је простор и за организовање других сточних тргова. Држава се, чак, обавезала да један крак државне железнице изгради до сточног трга.¹⁴

---

¹³ Министарство народне привреде у првој влади Стојана Новаковића издало је три повластице за отварање индустријских предузећа: за фабрику модерног намештаја у Београду, за кланицу у Нишу и за ојачање постојеће фабрике чоје и сукна у Параћину, која је радила до 21. века. Издало је и три рударске повластице: за отварање рудника „Костајник“, за вађење гранита и за вађење мергла и производњу цемента. Одузело је једну повластицу, због тога што није у предвиђеном року подигнута брикетница (*Зборник закона* 50, стр. 425, 456; *Зборник закона* 51, стр. 36, 258, 274, 337, 391).

¹⁴ *Зборник закона* 50, стр. 495–498.

Закон о пошћивомањању кланичких њредузећа, други системски закон Министарства народне привреде у првој влади Стојана Новаковића, био је усмерен директно на развој прерађивачке индустрије, првенствено прераде меса. Предвиђао је услове за отварање кланица и фабрика за прераду стоке и живине с потпуним или делимичним повластицама и тим предузећима обезбеђивао сличне опште повластице као и акционарском друштву за сточни трг. Поред тога, предузећа основана по овом закону имала би право на 50% јефтинују со, коју би користили у преради, плаћала би порез на чисту добит, и имала право на градњу путева, железнице и канала за сопствене потребе, под потпуно истим условима какве су имали градитељи државних железница, путева и канала. Приликом јавних набавки, држава би производе ових предузећа узимала с 5% вишом ценом него производе иностраних понуђача. Закон је предвиђао да по добијању повластице фабрика за прераду стоке буде отворена у року од две године и да има капацитет од 10.000 до 20.000 грла годишње; добијала је посебне стимулансе, уколико би премашила производне или извозне квоте.¹⁵

Значај оваквих мера најочигледнији је уколико се зна да је применом ова два закона настала прва индустријска зона у Београду. У оквиру сточног трга отворени су прерађивачки погони – млин за сточну храну (прекруп) и сапунџиница, у којој се од оболеле стоке производио сапун, а у близини је отворена савремена кланица великог капацитета. Цео комплекс је железничком пругом повезан с главном железничком трасом Београд – Ниш. Поред тога, већ следеће 1896. године на основу *Закона о пошћивомањању кланичких њредузећа* дата је повластица и Српском акционарском друштву за клање стоке и прераду свињског меса у Нишу да у том месту, па и другде, ако нађе за исплативо, подигне модерну кланицу капацитета 10.000 грла годишње.¹⁶

Законом о акционарским друшћивима из 1896, такође системским законом, унапређене су макроекономске прилике у земљи. Њиме је створена могућност формирања тзв. безличних акционарских друштава, прописана су јасна правила њиховог функционисања и нивои одговорности улагача. Одобрења за организовање акционарских друштава давао је министар привреде после мишљења Привредног савета, уколико би друштво чинило најмање 10 акционара са по 10 акција, ако би дали изјаву о висини почетног капитала и броју акција и припремили правила

---

¹⁵ *Нав. дело*, стр. 491–495. Да би испунила све услове повластице, влада је одмах по формирању Друштва 1897. одобрила зајам за изградњу железничког крака од главне пруге Београд – Ниш до његових обора и кланице (тзв. кланичка пруга), пошто није располагала довољним буџетским средствима. Зајам није реализован због пада владе (Милорад Недељковић, *Историја српских државних дујова*, Београд: Штампарија „Штампе“ Стеве М. Ивковића и комп, 1909, стр. 205).

¹⁶ *Зборник закона* 51, стр. 274.

организације и рада, а улагачи су учествовали у добити и одговарали за губитке сразмерно свом улогу.¹⁷ Безлична акционарска друштва лакше су него командитна или ортачка прикупљала капитал, јер су продајом акција могли да буду уложени у привреду и мањи капитали већег броја улагача. Таква акционарска друштва била су подеснија за индустријска предузећа и новчане заводе у земљи у којој је хронично недостајао инвестициони капитал за покретање производних предузећа и релативно снажних финансијских установа.¹⁸

Системски закони, као и правила и решења које је прописало Министарство народне привреде у влади Стојана Новаковића били су ослоњени на модерне постулате привредне организације и усмерени на осавремењивање делатности коју су регулисали. Изузетак представља једино решење о организовању извозних трговаца стоком и пољопривредним производима. Наиме, ово министарство је 1896. прописало да се извозном трговином поменути артиклима могу бавити само чланови трговачко-извозничког еснафа. Прописана начела и правила, као и само организовање еснафа према *Уредби о еснафима* из 1847. године, представљају несхватљив анахронизам. Истина, циљ организовања еснафа било је окупљање у окружним варошима и Београду богатих трговаца извозника (чланови еснафа могли су бити само порески обвезници који су плаћали порез на 6.000 динара за трговце стоком, односно 15.000 динара капитала за трговце пољопривредним производима, и минимални извозни контингент од једног вагона пољопривредних производа) и елиминисање из извозних послова привредника који не поседују потребна знања (због чега је било прописано полагање испита за пријем у еснаф).¹⁹ Међутим, ти циљеви могли су бити постигнути и другачијим начинима организовања и контроле.

Добро технички и политички припремљени, закони које је Министарство народне привреде у влади Стојана Новаковића предложило Народној скупштини усвојени су сви, неки тек незнатно измењени, а *Закон о акционарским друштвима*

¹⁷ *Нав. дело*, стр. 400–429.

¹⁸ Дobar пример макроекономских промена, које су проистекле из овог закона може се видети у ужичком крају, у коме је повезаност акционарских привредних и финансијских предузећа најочигледнија код Ужичке трговачке банке, основане 1908, чији је један од оснивача и руководиоца био индустријалац Малиша Атанацковић. Он је, уједно, био и један од оснивача Ужичке ткачке радионице и Електроцентралне на Ђетини. Подстицај који је овај закон обезбедио за улагање капитала кроз откуп акција био је очигледан и у чињеници да су већину при откупу акција Народне банке чинили обвезници пореза из прве и друге класе по *Закону о плаћању њореза* из 1882. Они су били „иницијатори и оснивачи првих новчаних завода и индустријских предузећа“, било их је „преко стотину“ и за собом су повукли „неколико стотина осталих, средњих и ситних улагача на штедњу и откуп деоница“ (Даница Милић, *Развитак банкарства у ужичком крају*, Ужички зборник 23, Ужице: Народни музеј и Историјски архив у Ужицу, 1994, стр. 108–109).

¹⁹ *Зборник закона* 51, стр. 344–347.

је, након усвајања у Законодавном одбору, прихваћен на седници скупштине без дискусије у начелу и у појединостима.²⁰

Министар Вучко Стојановић поднео је Народној скупштини 1896. године и „Предлог Закона о потпомагању домаће индустрије“ и „Предлог Закона о Хипотекарној банци Краљевине Србије“. Први предлог размотрио је Финансијски одбор скупштине и дао примедбе које је министар усвојио, али су посланици одлучили да се расправа и усвајање закона остави за следећу седницу. У међувремену, влада је 29. децембра 1896. одступила, па тај предлог, као ни предлог о оснивању хипотекарне банке, скупштина није разматрала.²¹

Процењујући привредну политику Министарства народне привреде у првој влади Стојана Новаковића може се закључити да је оно у индустријским и финансијским делатностима градило систем приватних акционарских друштава у којима је држава имала интерес, чиме се надовезало на политику радикалних министара привреде. Настојало је, такође, да подстакне извозну трговину стоком и пољопривредним производима и развије прерађивачку индустрију, првенствено прераду меса. Његова привредна политика подстицала је концентрисање капитала у индустрији и новчарству, што је, уз политику Министарства финансија, створило услове за стабилнији и ефикаснији привредни систем. Била је то веома активна политика, уколико се има у виду да је у програму Напредне странке из 1880. и 1889. године привредној политици посвећено мање од по једне реченице. У првом програму привредна политика свела се на став: „наше народно газдинство очекује потпомагање нарочито стварним мерама и изворима“, а 1889. на став: „да се привредно стање Срба унапређује и да се Србија приближава економској независности својој“.²² Ово министарство привреде предузело је корисне мере и обезбедило стварне изворе финансирања тамо где је проценило да је потребно и, поред тога, створило правни оквир за лакше финансирање привредних делатности кроз уређен

²⁰ *Стенографске белешке о седницама редовне Народне скупштине за 1896. годину*, стр. 918–919.

²¹ *Нав. дело*, стр. 53–56, 1005–1027, 1220. Закон о потпомагању домаће индустрије усвојен је 1898. као *Закон о појединости домаће индустрије (индустрије)* (*Зборник закона* 53, стр. 220–225). Закон о хипотекарној банци није донет. Рад Управе фондова, која је од оснивања 1862. функционисала као хипотекарна банка, издајући кредите приватним лицима на залог непокретности, а од 1864. стекла право да издаје заложице на основу одобрених кредита, уређен је *Законом о уређењу Управе фондова* 1898. (*Нав. дело*, стр. 123–153). Тим законом она је постала „права хипотекарна банка“, па је већ следеће, 1899. године, на основу њених заложица (у вредности од 12,5 милиона динара) српска држава узела инострани зајам од 4.000.000 динара код Берлинског трговачког друштва (Момир Гломазић, *Историја Државне хипотекарне банке 1862–1932*, Београд: Графички институт Народна мисао, 1933, стр. 62–63, 69–71).

²² Василије Крестић, Радош Љушић, *Програми и стипендијски српских политичких странака до 1918. године*, Београд: Књижевне новине, 1991, стр. 108, 184.

систем акционарских друштава. Све то било је, истовремено, усмерено на стварање основа за економску еманципацију у односу на Аустроугарску. Међутим, кратко време у коме је Министарство народне привреде Вучка Стојановића имало прилике да спроводи своју политику онемогућава да се процени адекватност, применљивост и резултати те политике.

* * *

Привредна политика добила је више простора у програму Напредне странке 1906. године, где је у тачки 9 предвиђено да ће јој „прво и најозбиљније место у земаљским пословима“ бити еволутивни „напредак земље у привреди, трговини, радности“, „рационално државно газдинство“, равномерно развој железничке мреже и осталих саобраћајница на целој територији Србије, и да ће се ради реализовања тих циљева странка позабавити „организацијом кредита“ и „истинито спроведљивом реорганизацијом пореског система“.²³ Ипак, околности у којима је функционисала друга влада Стојана Новаковића и њено Министарство народне привреде оставиле су привредна питања на зачељу, будући да је анексиона криза изазвана 1908. припајањем Босне и Херцеговине Аустроугарској апсорбовала скоро све капацитете владе. Приоритет коалиционе владе, коју су под председништвом Стојана Новаковића 24. фебруара 1909. формирале све четири релевантне странке (Напредна, Радикална, Самостална радикална и Либерална странка), била је спољна политика, односно истрајавање на непризнавању анексије, али је пред отвореним претњама Аустроугарске влада морала да попусти и 31. марта 1909. призна анексију. Политичку кризу пратила је и финансијска, настала суспензијом трговинског уговора с Аустроугарском из 1908, обновом царинског рата и отказивањем аустроугарских кредита. Стога се влада у унутрашњој полици првенствено бавила финансијским проблемима земље. Намеравала је да зајмом од 150 милиона динара за наоружање војске и изградњу железнице, дотад највећим траженим зајмом, реши и финансијску кризу, али је на питању зајма пала 24. октобра 1909.²⁴

Министарство народне привреде у другој влади Стојана Новаковића водио је радикалски политичар Јаков (Јаша) Продановић, један од оснивача Самосталне радикалне странке. Разрешење спољнополитичке кризе ослабило је унутрашње јединство владе, па у унутрашњој политици, посебно на законодавном пољу, није учињено много. Министарство народне привреде у другој влади Стојана Новаковића није издало ниједан закон којим је регулисана нека привредна област. Огра-

---

²³ *Нав. дело*, стр. 335–336.

²⁴ *Владе Србије (1805–2005)*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, б. г [2005], 221.

ничило се на два закона којима су суспендовани раније донети закони о надокнади штете услед града и о осигурању стоке, оба из 1905, и измену *Закона о мерама*.²⁵ Министарство је издало свега једну повластицу привредном друштву – Свиларском друштву из Београда и његовој филијали у Лапову, којом је то друштво стекло право да следећих 20 година бесплатно дели семе свилене бубе, искључиво право откупа свилених мехурака (кокона) и одмотавања чахура. Друштво се обавезало да током следећих пет година отвори најмање 19 откупних станица за коконе и за три године подигне најмање 50 савремених вретена на парни или електрични погон за расподелање свиле. Као и остала предузећа формирана по *Закону о њојџомајању домаће радиности (индустрије)* из 1898, и ово друштво обавезано је да плаћа улоге у фонд за обезбеђење радника у случају болести и њихове деце и удовица у случају смрти, и ослобођено је плаћања царина и свих споредних такса на увоз машина, опреме и делова и на извоз кокона, свиле и физона. Ослобођено је плаћања пореза и државних приреза и плаћања пореза на производњу мехурака.²⁶

Министарство Јаше Продановића настојало је да привредом управља расписима, решењима и издавањем правила. Тим актима углавном су решавана техничка питања, понављана ранија решења и расписи који се због неажурности државних службеника или привредника нису спроводили или су прецизирана и допуњавана раније донета решења. Овим актима Министарство народне привреде прописало је правила за слање у иностранство државних питомаца чије је стипендије обезбеђивало његово Одељење за трговину, радиност и саобраћај, регулисало је начин прикупљања података о производњи пољопривредних производа, површинама под културама и о гајењу стоке, појаснило делокруг рада државних економа и њихових помоћника, поступак приликом тражења продужавања рударских повластица, поступање локалних органа по *Закону о шумама* и слично. Министарство је прописало и обавезан преглед сувих шљива и пекмеза приликом извоза, а посебним расписом о сушењу шљива утврдило је правилне начине сушења и предвидело контролу поступака преко комисије за надзор, настојећи да обезбеди извоз здравих и квалитетних производа.²⁷ Тим мерама нису чињени никакви искораци из политика које су водила министарства привреде претходних влада. Стиче се утисак да се Министарство народне привреде у другој влади Стојана Новаковића више бавило корективним мерама него формулисањем политике или управљањем привредним делатностима.

---

²⁵ *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1909. године до краја исте године* 64, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1912 (=Зборник закона 64), стр. 282–285, 539.

²⁶ Закон о повластици Свиларског друштва из Београда са филијалом у Лапову, *Нав. дело*, стр. 346–352.

²⁷ *Нав. дело*, стр. 389–391, 394–400, 404–407, 409–410, 423–424, 425–427, 457–459.

ЛИТЕРАТУРА

Владе Србије (1805–2005), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, б. г [2005].

Гарић Петровић, Гордана, *Земљорадња у Србији (1878–1912)*, Српски генеалогички центар, Етнолошка библиотека, Посебна издања, књ. 12, Историјски институт, Посебна издања, књ. 67, Београд: Српски генеалогички центар: Историјски институт, 2017.

Гломазић, Момир, *Историја Државне хипотекарне банке 1862–1932*, Београд: Графички институт Народна мисао, 1933.

Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1891. до краја исте године 47, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1892.

Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1894. до краја 1895. године 50, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1899.

Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1896. до краја исте године 51, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1899.

Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1909. године до краја исте године 64, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1912.

Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији издајних од 1. јануара 1898 до краја исте године 53, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1901.

Јовановић, Слободан, *Стојан Новаковић – личне усјомене*, у: Споменица Ст. Новаковића, Српска књижевна задруга, коло XXIII, бр. 157, Београд: Српска књижевна задруга, 1921.

Крестић, Василије, Љушић, Радош, *Пројами и сјашујши српских голишничких сјранака до 1918. године*, Београд: Књижевне новине, 1991.

Милић, Даница, *Развијак банкарсјива у ужичком крају*, Ужички зборник 23, Ужице: Народни музеј и Историјски архив у Ужицу, стр. 99–114.

Милић, Даница, *Стојан Новаковић и финансијски проблеми Србије*, у: Стојан Новаковић, личност и дело (1842–1992), научни скуп поводом 150-годишњице рођења, ур. Владимир Стојанчевић, Научни скупови, Српска академија наука и уметности, књ. 78, Одељење историјских наука, књ. 25, Београд: Српска академија наука и уметности, 1995, стр. 103–112.

Недељковић, Милорад, *Историја српских државних дугова*, Београд: Штампарија „Штампе“ Стеве М. Ивковића и комп, 1909.

Сјенографске белешке о седницама редовне Народне скупштинине за 1896. годину, сазване указом његовој величансјива краља од 19. септембра на дан 5. октобра 1896. године, у Београду, Београд: Краљевско-српска државна штампарија, 1897.

POLICY OF THE MINISTRY OF PEOPLE'S ECONOMY
IN STOJAN NOVAKOVIĆ'S GOVERNMENT

S u m m a r y

The Ministry of People's Economy, after a short period in which it had an appointed representative, was led by Vučko Stojanović, who, in Stojan Novaković's first government (1895–1896), was minister of economy for the first and only time. Still, his ministry was conducting a very active economic policy and managed to improve the economic environment with its proposal of systematic laws that were passed in the National Assembly (about helping the slaughter and meat processing industry, the so-called person-less stock companies, export of livestock, renewal of wine growing, etc). Combined with the laws proposed by the Ministry of Finance (laws on conversion of state debt, covering the state deficit, Timok railway, taxation, etc), these laws enabled more efficient functioning of the state and of the economy. The economic policy of the Ministry was in line with previous policies, whose solutions it built upon and improved.

Since Stojan Novaković's second term (in 1909) as the president of the Minister council came at the time of heavy political crisis caused by the annexation of Bosnia and Herzegovina, his coalitional government, which consisted of representatives of four most important political parties in the Kingdom of Serbia, was focused on foreign policy priorities. In this government, the Ministry of People's Economy was led by the Radical Party's Jaša Prodanović. However, this ministry did not significantly improve the economic legislature in Serbia. After the resolution of the political crisis, not only did the internal unity of the government weaken, but the government also focused more on resolving financial and not economic problems (new state loan for fixing the budget deficit and for weapons). For these reasons, economic legislature and economic policy in general remained outside of its focus.

The Ministry of Economy in Stojan Novaković's first government took some useful measures and provided realistic sources of funding in areas where it was needed, and, also, created legal framework for easier financing of economic activities via regulated system of stock companies, while the same Ministry in his second government led a far less profiled policy. The policies of the Ministry of Economy in both governments were directed on creating basis for economic emancipation in relation to Austria-Hungary. However, short periods during which they worked gave them little chance to implement the projected policies, which prevents us from evaluating adequacy, applicability and results of those policies.